

ALBANCI V SLOVENIJI: RAZLIČNOST PERCEPCIJ

ALBANIANS IN SLOVENIA: DIVERSE PERCEPTIONS

"Scientific" attempts to prove the concept of autochtony generate, among other, a conditional reflex of political representations of other ethnic groups, which suddenly feel in a subordinate position to the so-called "majority nation" and as such also try to "scientifically" prove their roots in a specific political / state space. The ideologicalness in the definitions of autochtony is likely to persist for a while as a legal and a "scientific" category in Slovenia, but in the wake of the accession to the European Union and the neutralisation of state borders – above all those with Italy and Hungary – it will have to change and will be revealed as essentially a cold-war, parabiological construct, which has little or nothing in common with or relevant to living cultural and linguistic practices, nation as a civil category, and collective memories and identifications. The untypical Albanian attitudes towards such categorial actions – like for example census which requires a statement of ethnic belonging – show that the Slovene Albanians are not burdened with such ideologies. This observation is valid both for the ambitions of "autochtony" and fears from "assimilation". In the light of this discussion, a credible analytical explanation is obviously situated outside the framework of ideologised concepts of "autochtony", "minority status", and "assimilation".

Keywords: Abanians, autochtonousness, minority status, ideologization

"Znanstveno" dokazovanje koncepta avtohtonosti poleg ostalega poraja pogojni refleksi političnih reprezentanc drugih etničnih skupin, ki se naenkrat počutijo v podrejenem položaju v odnosu do ti. "večinskega naroda", in kot takšni poskušajo prav tako "znanstveno" dokazati svoje korenine v določenem političnem/državnem prostoru. Ideološkost v definicijah avtohtonosti bo verjetno v Sloveniji še nekaj časa vztrajala kot pravna in "znanstvena" kategorija, vendar se je z ustopom v EU in nevtralizacijo državnih meja – predvsem mislim na mejo z Italijo in Madžarsko – približal čas, ko se bo morala modificirati in bo razkrita kot v bistvu hladnovojni, parabiološki konstrukt, ki z živimi kulturnimi in jezikovnimi praksami, nacija kot civilno kategorijo, in kolektivnim spominom in identifikacijami nima nič skupnega, in malo ali nič relevantnega. Albansko netipično ravnanje v odnosu do takih kategorialnih početij – kakršno je npr. popis z izrekanjem o etničnem pripadanju – kaže, da so slovenski Albanci neobremenjeni s tourstnimi ideologijami, kar velja tako za želje po "avtohtonosti" kot tudi za bojazni pred "asimilacijo". Kredibilna analitska razlaga se po povedanem očitno mora gibati zunaj okvirov ideoloģiziranih pojmov "avtohtonosti", "manjšinskosti" in "asimilacije".

Ključne besede: Albanci, avtohtonost, asimilacija, ideologizacija

UVOD

Problem določanja ideološke interpretacije, s katerim se srečamo v procesu definiranja skupin v Sloveniji, ki niso "slovenske", ali "avtohtone", v slovenskem družboslovju zadnje čase dobiva oz. poskuša dobiti "znanstveno" podlago s tem, ko se na veliko razpravlja o "krstivti" oz. redefiniranju ter iznajdbi novega zbirnega imena zanje, ki bi omenjene skupine zadovoljilo, hkrati pa jih v dovoljšni meri marginaliziralo, da bi se lažje integrirale v "tujem-našem" okolju.

Namenoma bom izostril tezo o tem, da bi pokazal, kako se družboslovje v postsocialistični tranziciji popolnoma podreja diktatu državnega govora: na začetku že s tem, da te skupine/manjšine namenoma ne imenuje z njihovimi praviimi imeni (ker edino na ta način razbremeni odgovornost države do njih). Država debato razvija v smeri ustvarjanja novih političnih mehanizmov, ki jih nenehno sproža, da bi dokazala, kako "pomembne" so "manjšine" zanjo; predstavniki teh "etničnih" skupin pa poskušajo iztržiti kar največ pravic v procesu določanja svojega statusa, zlasti v primerjavi z "avtohtonimi" manjšinami, ki jih pozna slovenska ustava. Opisana ideologizacija odpira prostor za novo debato o počasnosti emancipacije ljudi v Sloveniji, ki so izvorno Neslovenci ali njihovi potomci.

Prav v takem procesu določanja ideološke interpretacije svoje prisotnosti v Sloveniji se nahajajo Albanci v Sloveniji, ki v primerjavi z ostalimi "novimi" in/ali "avtohtonimi nacionalnimi manjšinami" predstavljajo skupnost z netipičnim odnosom in dojemanjem Slovenije kot "ideološko skupne domovine". Na kratko bom razgrnil vprašanja - in poskušal nanje odgovoriti - ki se postavljajo raziskovalcem, kadar začnejo "glasno razmišljati" o Albancih v Sloveniji; prvo, ki se jim zastavlja, je pač: kako globoko segajo korenine Albancev v Sloveniji? Dalje gre za postopnost njihovega integriranja v slovenski kulturni in politični prostor; in za vprašanje, ali je albansko družino v Sloveniji načel proces asimilacije? Ali Albanci Slovenijo doživljajo kot svojo državo, in kakšna naj bi bilo omenjeno netipično dožemanje te situacije, kadar gre za primerjave z ostalimi skupnostmi, ki se "etnično" nimajo za Slovence? Preden odgovorim na ta vprašanja, bom poskušal definirati specifično albansko razliko v imaginariju t.i. skupne domovine in države, v primerjavi z drugimi, ustavno neprepoznanimi manjšinami oz. etničnimi skupinami. Pri tem bom izhajal iz domneve, da ideologizacija koncepta skupne domovine v resnici pomeni politični maneuver, poskus pridobitve ustavnega statusa avtohtone nacionalne manjšine.

Instrumentalizacija koncepta skupne domovine za doseg takih političnih ciljev v državi je podlaga za specifičen poskus oživitve pravic, ki so jih imeli pripadniki teh skupin (takrat narodov) v času bivše socialistične federalne države. Te

skupine se v procesu integracije zelo različno obnašajo v državi, ki je nekako niso uspeli dojeti popolnoma kot svojo zlasti v odnosu do percepcije zgodovinskega spomina na bivšo skupno državo. Državo Slovenijo dojemajo kot del svoje zavesti samo takrat, ko gre za uresničevanje nacionalnih, ali če hočete, posebnih interesov.

Albanci so, za razliko od drugih "etničnih" skupin s področja bivše Jugoslavije edini, ki sami sebe gledajo (in jih gledajo tudi drugi v Sloveniji) skozi določnico "neslovanskega porekla". Mogoče je to raven, ki nam lahko pomaga razumeti in razložiti drugačen odnos Albancev do države, v primeri z drugimi manjšinami, ko gre za vprašanja jezika, kulture in nacije. Albancem se je obvladavanje slovenščine postavilo kot prvi pogoj socializacije in osnova za primarno integracijo, ki je utrla pota tudi njihovim naziranjem o kulturi in o družbenih procesih, katerih del so bili in so v Sloveniji. Zadnje desetletje zgodovine skupne jugoslovanske države pa je Albance tudi postavilo v položaj političnih zaveznikov Slovencev, kar je dediščina, ki v predstavah slovenskih Albancev igra znatno vlogo.

Kulturni zemljevid Albancev v Sloveniji je mogoče sistemizirati v kulturne cone in subkulture kot vertikalne diferenciacije; tako sistemizacijo bi lahko opisali na podlagi razlik, ki se kažejo kot posledice več dejavnikov, ki albansko populacijo slojijo, delijo, pa spet v različnih presečiščih združujejo. Tovrstna diverzifikacijska silnica je za Albance v Sloveniji vsekakor vprašanje albanskega jezika in načela pripadnosti.

Na ravni stereotipiziranih predstav med posebnosti albanskega naroda štejejo tudi zadržanost v komuniciranju. Ta posebnost, ki vsekakor ni v skladu z običnimi predstavami o "južnih narodih" in njihovem "temperamentu", je pri Albancih zaznana kot endemičen znak lastne skupinskosti; ne kaže se samo v odnosu do tujca, temveč tudi v odnosih v družini. Vzroke zanjo je treba iskati v tem, kar Albanci štejejo za svojo socialno organizacijsko kulturo in tradicijo, v (samo)predstavi o dokaj zaprti albanski tradicionalni družbi nasploh, ki da izvira iz rigidnih, avtoritarnih odnosov v albanskem patriarhalnem tradicionalizmu.

Zadržanost je v tem kulturnem imaginariju vrлина, kulturni ideal: je značilna za vedenje človeka, ki se zna obvladati, samoobvladovanje pa je tisto, s čimer človek obvaruje sebe in obrani svoje pravice pred drugimi. Zadržano vedenje sicer ne izključuje odprtosti do drugih, nevarnost pa je v tem, da je lahko dojeto tudi kot zahrbtno, neiskreno, celo sovražno. Gre za potezo obrambnega individualizma in izolacionizma v težkih razmerah političnega in materialnega obstoja: kaže se tudi pri Albancih, ki dolga leta in stoletja živijo daleč od svoje prvotne domovine v albanski diaspori po svetu, kjer po občem prepričanju svoje okolice, pa tudi po lastnih prepričanjih, ne morejo "iz svoje kože". Ta izoliranost in vpetost v lastno skupnost je zašla v vse folklorizirane stero tipe, tudi tiste, ki bi jih pogojno šteli za stro-

kovne: W. Briquet je posebnost albanskega temperamenta orisal takole: Albanci so "...brezpogojno pošten in trmast narod, najbližji samim sebi" (Citirano po: E. Çabeji, 1993:28).

OD DIASPORE DO ETNIČNE SKUPNOSTI/MANJŠINE

"Zasedba" veleposlaništev, množični begi ljudi z ladjami, ki spominjajo na biblični eksodus, migracije velikih dimenzij so bili pojavi, ki so naznanili začetek nove, postsocialistične albanske diaspore. Ta disapora si je počasi dobiva svoje mnogotere različne obraze; s propadom totalitarističnega režima v Albaniji se je emigracija proti zahodnim državam precej spremenila, vendar proces še traja.

Množičnost teh procesov vsaj s količinskega vidika upravičuje rabo termina diaspora, ki je sicer morda ohlapen. Drugače od prvotne emigracije, ki je bila prostovoljna disperzija ljudi po svetu, se novejša raba tega koncepta sklicuje na nove oblike družbene mobilnosti, od katerih prisilne migracije, ki jih izzovejo nemogoče politične in ekonomske okoliščine, niso najmanj pomembne. Diaspora kot termin, posebej kadar se uporablja z etničnim predznakom, npr. v sintagmi "albanska diaspora", ima občo totalizirajočo tendenco, saj se sklicuje na skupne prednike, kolektivni spomin in skupno zgodovino. Taka pomenska kompaktnost pojma "albanska diaspora" je proizvod ideološke hegemonizacije – je torej pojem, ki ga Albanci po svetu prepoznajo kot svoj univerzalni znak – ki pa nima posebne analitske vrednosti, saj je znotraj "albanske diaspore" precej situacijskih in zgodovinskih razlik in bi bilo rabo pojma najbrž potrebno precizirati in omejiti.

Navadno se pojem "diaspore" uporablja za etnično skupnost, ki je bila zunaj Albanije izgrajena v določenem časovnem obdobju, ki jo torej zamejujejo zgodovinske okoliščine postanka. S tega aspekta se lahko govori o diasporizaciji albanske emigracije, torej o procesu, ki je potrjen stalni evoluciji in ni zaključen, saj je za albansko razseljevanje po svetu značilna stalna rast skupnosti zaradi svežih "prilivov" iz domovine. Samo v času globoke izolacije Albanije so bile te razseljene skupnosti brez takih prilivov, zaradi česar so bile mnoge nepovratno odrezane od svoje "mattice". Tovrstna dinamika izolacije in prilivov skozi čas nam vsekakor pomaga pri razlikovanju kronoloških "krogov" debla albanske diaspore.

Nova albanska diaspora (po letu 1991) je našla uspešen model integracijske strategije zlasti v obliki multikulturnih društev. Ta pojav je vredno raziskati zlasti v luči vprašanja, ali gre pri tem za kontekstualne reakcije na gostiteljsko okolje, ali pa morda za socialno organizacijski refleks, katerega korenine segajo v albansko tradicionalno družbo. V prihodnosti bomo gotovo pričeli soočanja s procesom asimilacije v državah "gostiteljicah": predvsem druga in tretja generacija bo pred vprašanjem, kako uspešno reproducirati svojo skupnost v prerezu vsaj dveh procesov,

globalizma in lokalizma. V teh procesih se očitno osvobajata velika socialna energija, ki jo je potrebno artikulirati: ta izziv albanska diaspora dobro razume, predvsem zaradi občega stališča, po katerem lastno strateško pozicijo zaznavajo kot nekaj, kar je “vmes” med “tu” (v državi gostiteljici) in “tam” (izvorna domovina; Berishaj 1995: 54).

Naj na kratko preudarimo posebne odnose med diasporo in matično državo na eni strani, in diasporo in državo gostiteljico na drugi, s perspektive dojemanja nacionalne identitete, kakršno taka etnično razločena skupina goji. To najprej lahko storimo skozi samorazumevanje posameznika, ki se sooča z drugačnostjo, čeprav je jasno, da se ta razumevanja v taki etnično definirani skupnosti tudi podružbijo in dosežejo nekakšen konsenz o kolektivnem položaju članov emigracijske skupnosti. Vsako soočanje z drugačnim/tujim v posamezniku izzove hkrati *fascinosum* in *tremendum*: hkrati izziv in strah. Sprejeti takšen izziv v tujem kulturnem in političnem okolju pomeni sprejeti proces integracije. Strah pred neznanim pa je strah, da se ne bi izgubili; največje tovrstno tveganje je razumljeno kot problem identitete tako posameznika kot tudi celotne skupnosti. V spopadanju s tako zaznano nevarnostjo je mogoče reagirati na celo vrsto načinov, ki se gibljejo med dvema ekstremoma: asimilacijo ali izolacijo. Na tem nivoju se identiteta na pragu asimilacije obnaša po principu “tuje je vse veljavno in spoštovanja vredno, moje pa obratno”. Izolacija je skrajni protiargument asimilaciji na podlagi obratne vrednostne premise: “vse, kar je naše, je veljavno in spoštovanja vredno, tuje pa obratno”. Kompromis med asimilacijo in izolacijo je tista perspektiva integracije, pri kateri se statični nazor o identiteti, torej podložena samopredstava, spremeni v dinamično spremenjivko: identitetna samopercepcija torej izgubi svojo aksiomatičnost.

V družboslovju je “Drugi” (za razliko od “nas”) tisti, ki mu ljudje pripišejo, da je neodpravljivo drugačen, da ne more nikoli postati “kot mi”: glede na vsebine, na katere se sklicuje tak predsodek, govorimo o psevdobioloških rasizmih, kulturnih rasizmih, ksenofobijah, itd. Na ravni političnega upravljanja s takimi ideacijami se zastavljata predvsem dve vprašanji: vprašanje protipredsedkovne vzgoje večinske javnosti na eni strani, in t.i. “akulturacije”, večšine usvajanja kulturnih repertoarjev, ki so za migrante življenjskega pomena, na drugi (prim. Šumi 2000). Srečna koliščina je nemara, da tradicionalni albanski nazor drugega in drugačnega nikakor ne enači s sovražnim; nasprotno, tujec, človek, ki ne govori “našega” jezika, ima v tradicionalnem in s strogo normo zavarovanem pojmovanju častno mesto v albanski družbi, varuje ga torej posebno spoštovanje. Pozitiven odnos do tujega in drugačnega je torej pri Albancih socializacijska dispozicija in družbeno utrjena vrednota, ki njihove strategije integracije v diaspori nazorsko opremlja s konstruktivnostjo in občutkom dolžnosti, časti in spoštovanja.

Moč take socializacije je razberljiva na več nivojih. Albanec vedno povezuje svojo družbeno osmislitev najprej s svojo družino in rodbino, ne glede na to, kje živi. Živ občutek duhovne povezanosti z domovino je skupen veliki večini Albancev in je vsekakor zavestno gojena in z avtoriteto zavarovana vrednota, ki se kaže v celem imaginariju, kolektivni in kulturno vzdrževani želji po vrnitvi domov. Tem nazorom je podlaga skupna zakladnica kulturnega izročila, znanja o albanski tradicionalni družbi in njenem etosu običajnega prava, ki ostaja skozi generacije in generacije vzdrževana kulturna naracija in etični imperativ: skozi prenašanje tega znanja se vzdržuje tudi poznavanje albanskega jezika, premoščajo pa se tudi razlike med konfesionalnimi pripadnostmi med Albanci, saj je korpus tradicionalizma zagledan kot skupna podlaga albanskosti, ki religiozno pripadnost presega.

Tako koheziven in vitalen nazor o albanski kulturi ni opazen na prvi pogled, če smo pozorni le na lokalne razlike in nenehne situacijske spremembe. Vendar je integrativni vidik albanskega tradicionalizma tudi zgodovinsko zelo uspešno niveliziral vsakršne razlike, ki so jih prinesli različni politični in religiozni sistemi, zgodovina hegemonij tujih nadoblasti itd. (več o tem v Berishaj 2004a). Integrativna moč korpusa tradicionalizma je bila vselej tolikšna, da ni dovoljevala odklonov in velikih razlik v dojemanju albanske skupinskosti. V tem smislu je tudi obče samorazumevanje albanske zgodovine utrjeno na takem dojemanju: na ravni sociokulturnega integriranja so se dogajale vsakršne družbene spremembe, neprestano je bila prisotna tudi tendenca po neodvisnosti, ki je vse od časov otomanske nadvlade za Albance tematika globoke kulturne travme. Ta raven se je v družbenem procesu širila in ožala; povedano drugače, včasih je bila latentna, včasih pa manifestna kategorija; v času narodnostnega prebujanja pa je Albance uspešno integrirala v nacijo. V tem procesu integracije so bile verske razlike podrejene nacionalni osvoboditvi. To zgodovinsko naracijo pa, kot rečeno, napolnjuje tradicionalni etos, ki ga artikulira zlasti albansko običajno pravo.

V tem trenutku moramo seveda razjasniti lastno narativno pozicijo. Vedno, kadar govorimo o tradiciji, nujno govorimo s pomočjo te tradicije ali pravzaprav skozi njo: vendar je to mogoče šele, ko smo si določeno tradicijo prilastili kot svojo, torej tisto, ki informira naš lastni etos. Sama izbira o tem, "kaj je v tradiciji dobro in kaj slabo", vprašanje torej, ki se diaspornim skupnostim kaže kot vitalno, saj določa njihovo strategijo integriranja in prezervacije, se torej z akterskega stališča lahko izvaja samo skozi "misliti tradicijo". Če bi pojasnjevali avtoritarnost tradicije (kar Piaget razlaga pri primarni socializaciji otroka), je avtoriteta, ki je zunaj nas, obenem že tudi v nas. Zunaj nas je takrat, ko v zgodnji fazi razvoja avtoriteto starejšega sprejemamo nekritično in slepo izvajamo zapovedi. Znotraj nas je takrat, ko ob normalnem razvoju načelo slepega sprejemanja in absorbiranja prevedemo v voljo po solidarnosti. Proces ponotranjenja take avtoritete skozi naracijo

o tradicionalni skupni kulturi je pri Albancih, kot rečeno, zelo vitalen in z močjo zavarovan proces.

S povedanim seveda nočem reči, da so Albanci kot etnična skupnost v Sloveniji drugačni od ostalih, ali celo eksotizirati in romantizirati albansko skupinskost; mimo notranjih diskurzov, ki oblikujejo skupinskost, so namreč s pragmatičnega vidika vse etnično razločene skupnosti enake v odnosu do države, kjer živijo, in njenih večinskih družbenih okolij. Vendar želim nakazati kulturološke razloge, zaradi katerih je bilo slovenskim Albancem bilo po letu 1991 tako lahko sprejeti Slovenijo kot neodvisno državo. Na ozemlju te države pa so Albanci živeli že pred dolgimi desetletji.

KRATKA ZGODOVINA ALBANCEV NA OZEMLJU DANAŠNJE SLOVENIJE

Po razpadu otomanskega imperija v času po balkanskih vojnah sledimo prihod prvega vala Albancev na ozemlja današnje Slovenije in njihovo sosesko, in sicer na Primorsko (Trst, Gorica) ter na Koroško. Zanimivo je, da je bila večina teh Albancev iz aristokratskih družin, iz severne in srednje Albanije, tako da je pravzaprav njihovo migriranje možno primerjati z migracijo Albancev po drugi svetovni vojni, saj so se nekako znašli znotraj meja skupne države (takrat Avstro-Ogrske, slednji pa Jugoslavije). O tem, kako globoke so "korenine" Albancev v Sloveniji, pričajo tudi nekateri etimološki drobci, morda zlasti družinski priimki, ki so med Slovenci pogosti, pa morda kažejo na substrat bežne (marginalne) zgodnje prisotnosti Albancev v slovenskem kulturnem prostoru. Omenjal bi le nekatere, ki so seveda danes popolnoma asimilirani, vendar nedvomno kažejo na albansko poreklo. Nosilci teh imen so prišli iz Albanije zaradi krvnega maščevanja v 18 in začetku 19 stoletja. Npr. ime Tomori, ki je ime največje planine v Albaniji; Zaman(i), priimek, ki ga srečamo v severni Albaniji v okolici Puke, kjer sta vas in plemo Zamani; Šiftar (od besede shqiptar/šiptar), Mori (od besede morri, ki pomeni uš, priimek, ki ga srečamo v Elbasanu,), Koder (albanska različica Koder, a (f), ki pomeni grič, hribček, priimek, ki je zelo razprostranjen v južni Albaniji).¹ Tudi je mogoče dokaze o taki zgodnji albanski prisotnosti med Slovenci izvajati iz dejstva, da so bili mnogi najvidnejši slovenski intelektualci 19. stoletja izvstni albano-logi, npr. Franc Miklošič, Jernej Kopitar, Rajko Nahtigal², Matija Čop³.

Prvi Albanci iz prostora bivše Jugoslavije (zunaj meja Albanije), ki so migrirali v Slovenijo kot ekonomski migranti, so bili iz zahodnega dela Makedonije in Kosova, delno pa tudi iz severnega dela Črne gore. Organizirani kulturni stiki med

* * *

¹ O tem več arhivu Shtetror i Shqiperise, fascikli II/7.

² Nahtigal je leta 1917 v Elbasanu pomagal dr. Gjergju Pekmeziju pri pisanju albanske slovnice.

³ O tem več v: Nikolla Berishaj, Albansko slovenski odnosi. Enciklopedija Slovenije I; 1987, str. 39.

Slovenci in Albanci so zaživel po drugi svetovni vojni, leta 1946, in sicer z albanskimi študenti iz Albanije, ki so študirali v Ljubljani; tedaj je bilo osnovano prvo slovensko-albansko društvo prijateljstva. Kaj kmalu je ta kulturna komunikacija prenehala delovati zaradi Informbiroja in razkola v odnosih med Albanijo in Jugoslavijo.

Albanskih študentov je bilo v Ljubljani in Sloveniji v primerjavi z ostalimi jugoslovanskimi univerzitetnimi središči zelo malo, predvsem zato, ker je bila Ljubljana za njihove razmere zelo drago študentsko središče, pa tudi zaradi jezikovnih ovir. V članku, objavljenem v študentskem glasilu *Besa*, z naslovom Student si je ton ne Lublanë (Študent, kako živiš v Ljubljani), avtor primerja študentsko preživetveno "košaro" v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu in Sarajevu. Izkazalo se je, da je imel študent v Ljubljani kar petkrat večje stroške kot v drugih univerzitetnih mestih Jugoslavije.⁴

Leta 1968 zasledimo drug večji poskus organiziranja Albancev v Ljubljani. Ob petstoti obletnici rojstva albanskega junaka Gjergja Kastriotia Skenderbega je v bilo ljubljanski Drami ustanovljeno društvo albanskih študentov Shkëndia (Iskra), ki je izdajalo zgoraj omenjeni študentski časopis v albanskem jeziku, *Besa*. Ta, prvi albanski časopis "Besa" v Ljubljani in Sloveniji, je bil odsev študentskega gibanja, ki je ta čas zavzel celotno Evropo; poleg tega je v tekstih opazen nacionalni naboj albanskih študentov, ki je bil povezan s tedanjo ustanovitvijo Prištinske univerze.

Proces socializacije Albancev v Sloveniji je treba ta čas gledati skozi prizmo političnih dogajanj v prostoru bivše Jugoslavije. Če začnemo z letom 1981, ki so ga zaznamovale demonstracije kosovskih študentov na prištinski univerzi, se je pozicija Albancev profilirala kot "destabilizirajoči dejavnik". Unitaristični pristop državnih oblasti je imel za cilj degradacijo albanskih političnih zahtev ter pokazati, kako so "Šiptarji" nevarni za obstoj države in kako jih je potrebno imeti pod strogo kontrolo, saj je njihov končni cilj pripojitev k Albaniji. Tudi v Sloveniji je bilo čutiti ideologizirano politično ozračje; celotna federalna država se je obrnila proti Albancem. V Sloveniji Albancem ni bilo dovoljeno kulturno organizirati se. Klub albanskih študentov ni več obstajal, novega pa niso dovolili organizirati. To stanje duha bi definiral kot obdobje albanskega čakanja "na boljše dneve". Začetek razpada skupne države, ki se je začel v zgodnjih osemdesetih letih, se je v najbolj grobi obliki celo desetletje izkazoval prav na Kosovu oz. se znašal nad Albanci, ki so bili paradigma podrejanja narodov v Jugoslaviji. Toda bolj kot so se odnosi v bivši državi zaostrovali, bolj se je na Albance v Sloveniji gledalo s simpatijo.

* * *

⁴ Omeniti je treba, da je bilo v obdobju od 1968 do 1975 največ 64 albanskih študentov, kasneje pa se je število zmanjšalo na deset. Razlogov za to je bilo več, med najpomembnejšimi je ustanovitev Univerze v Prištini.

Politične razpoke v bivši državi so Albanci v Sloveniji znali izkoriščati za svojo emancipacijo, kulturno kot tudi politično. V albanskem tradicionalnem gledanju sta zavest in koncept časa oblikovana na poseben način: čas in trajanje kake stvari sta znana samo v funkcijah, ki jih imata za določene procese. V sklopu takšnega koncepta časa ni bilo kakega "splošnega časa", definiral se je le kot čas "pred" in "po" "Cankarjevemu domu";⁵ slednje je evfemizem za javni dogodek, v katerem je slovenska politična in kulturna elita stopila na stran Albancev in njihovega boja proti tedanjemu zatiralskemu in rasističnemu Beogradu. Politični procesi in njihova avtoritarnost, zgodovinski spomin in koncept časa so sproducirali način razmišljanja in vzorce vedenja: dogajanje v Cankarjevemu domu je ostalo v kulturnem spominu slovenskih Albancev kot serija povezanih procesov, ki se časa spominja kot kvalitativnega spoznanja.

Začetek politične emancipacije Albancev v Sloveniji, s tem pa tudi v Jugoslaviji, dejansko lahko opredelimo z zborovanjem v Cankarjevemu domu v Ljubljani v februarju 1989. V novejši zgodovini Albancev se "Cankarjev dom" definira kot mejnik njihove emancipacije. Tu se je začel uresničevati moto albanske politične elite v Sloveniji, po katerem "politična emancipacija Albancev v Jugoslaviji pomeni politično emancipacijo albanstva od jugoslovanstva". Komunikacija in politični odnosi med kosovskimi in slovenskimi politikami so bili v tem obdobju na visoki ravni. Albanci so se v Sloveniji leta 1989 organizirali v KDA Migjeni⁶ in takoj zatem tudi v politični stranki, Demokratični zvezi Kosova v Ljubljani.⁷ Čas albanskega artikuliranja v slovenskem političnem prostoru z društvom Migjeni in DZK v Ljubljani ni le zasluga Albancev, živečih v Sloveniji, samih; ko jim je Slovenija odprla prostor za delovanje, je Albancem na Kosovu odprla tedaj edino okno v svet.

Albanci so v tem času izdajali časopise *Alternativa*, *Republika* in *Demokracija autentike*. Ti časopisi so bili na Kosovu (kjer je Miloševićev režim zaprl vse medije) prepovedani. Albanska kulturna elita v Sloveniji je bila dobresedno jedro, ki je ustvarjalo javno mnenje in profiliralo politični in kulturni prostor Kosova, ki se je takrat borilo med konceptoma "avtonomije ali anatomije" (Berishaj 2004:167). Nikoli prej v albanski zgodovini ni kaka diaspora tako močno vplivala na politične procese na Kosovu kakor so takrat vplivali slovenski Albanci. Na Filozofski fakul-

* * *

⁵ Datum dogodka je 27. februar 1989.

⁶ Migjeni (Millosh Gjergj Nikolla, 1911-1927) je bil albanski socialni pisatelj, ki je živel med obema vojnama v Albaniji.

⁷ To je bila prva albanska politična stranka, registrirana v Jugoslaviji. Njen prvi predsednik sem bil sam. DZK je v Ljubljani sodelovala v prvih večstrankarskih volitvah v Sloveniji leta 1990. Na volitve je šla samostojno, predvsem zaradi moralnega zadoščenja nad dejstvom, da smo Albanci imeli Sloveniji svobodo političnega organiziranja, na Kosovu pa so Albance pobijali; prav s tem so Albanci dokazali svoj konstruktiven odnos do Slovenije kot nastajajoče države.

⁸ Dr. Rexhep Ismaili je bil prvi lektor albanskega jezika. Sedaj je predsednik Akademije Znanosti in Umetnosti Kosova.

teti je bil organiziran lektorat za albanski jezik⁸. Na zahtevo Albancev je slovensko Ministrstvo za šolstvo odobrilo dopolnilni pouk v maternem jeziku, in sicer v Ljubljani in v Kranju. Albance katoliške veroizpovedi, ki jih je v Sloveniji okoli 750, je organizirala albanska katoliška misija, ki ima sedež v Zagrebu, tako da jim še danes enkrat na mesec v Kranju in Velenju organizira maše v albanskem jeziku.

V tem času so se Albanci organizirali v albanska društva v vseh večjih slovenskih mestih, zaradi tega, ker smo vedeli, da moramo imeti proces pod nadzorom. Albanska kulturna elita v Sloveniji je uveljavila idejo razgrnitve albanskega kulturnega zemljevida v Sloveniji: šlo je za razvejanost kulturnih društev in politične stranke DZK, so imeli člane v Ljubljani, Mariboru, Celju, Kranju, Postojni, Kopru, Novi Gorici, Ravnah na Koroškem, Krškem, Novem Mestu in Murski Soboti. V tem času je v bilo Sloveniji kakih osemnajst tisoč Albancev. Na eni strani je bil smisel tega organiziranja v želji pomagati Albancem, da se čim prej vrnejo na Kosovo, ter organizirana pomoč njihovim družinam, ki so na Kosovu preživljale najtežje čase, na drugi strani pa kulturna in politična artikulacija nakopičene energije in usmerjanje procesov, ki so bili kompatibilni s političnimi procesi, ki so se tedaj odvijali v Sloveniji.

SLOVENSKI ALBANCI DANES

Če nadaljujemo razpravo o procesu integracije Albancev v Sloveniji, smo priče dokaj upočasnjememu procesu asimilacije. Zaprtost ali izolacija albanske družine je temeljila, kot rečeno, v ohranjanju norm, ki albansko družbo tradicionalno določajo. Nemoten odhod v domače kraje (še zlasti po osvoboditvi Kosova), ohranjanje živega stika z jezikom in s kulturno tradicijo in njenim etosom vsekakor pomagajo, da se Albanci v ohranjanju tistega, kar pojmujejo kot lastno nacionalno identiteto, v Sloveniji nikakor ne počutijo ogrožene.

Delni rezultati empirične analize, ki jo je realiziral Center za albanske študije Albanica v Ljubljani⁹ kažejo, da je albanska družina v Sloveniji vsaj v zadnjih desetih letih doživela vrsto modifikacij v svojem odnosu do "matice". V večini primerov t.i. "mešanih zakonov" se otroci med seboj pogovarjajo slovensko, večinski jezik komunikacije v družini pa je prav tako slovenski. Manifestativno pa se držijo dogmatičnega habitusa albanstva v komunikaciji s svojimi albanskimi sonarodnjaki. Že

* * *

⁹ Projekt ima naslov Albanci v Sloveniji v procesu integracije. Vzorec vprašanih je v tem projektu 3.500 posameznikov iz različnih krajev Slovenije, upoštevana je starostna struktura, razmerje med spoloma, ter zastopnost signifikantnih populacij, npr. ljudi iz prve generacije imigrantov, potomci t.i. "mešanih" zakonov, itd. Vpraševanje je zajelo Albance s stalnim in začasnim prebivališčem v Sloveniji in tiste s slovenskim državljanstvom. Temeljne teme telefonskega intervjuja so bile: Odnos do verstev med tukaj živječimi Albanci (muslimani in katoliki); odnos do projekta izgradnje džamije; ter odnos do socialnih in političnih problemov v luči integracijskih procesov v slovenskem prostoru.

po obdobju petih let¹⁰ je v taki situaciji komunikacija v albanščini zelo omejena. V percepciji vprašanih se je boj za neodvisno Kosovo pri albanskih družinah v Sloveniji končal v trenutku, ko so na Kosovo stopile tuje sile in vzpostavile mir. Kot refleks dejstva, da "ni več nevarnosti na Kosovu" se je albanska družina v Sloveniji razbremenila nacionalnih ritualov in glasnega razmišljanja o Kosovu.

Na začetku nas je posebej zanimalo, kako se Albanci oglasijo na telefonski klic. Rezultati so takile: kar 7 odstotkov moške populacije, ne glede na starost, se oglašijo s slovenskim "prosim"; le 13 odstotkov z "urdhëroni" (albansko "prosim"). Ženske se oglašijo večinoma v albanščini, in sicer v 87 odstotkih primerov; 8 odstotkov se jih je oglasilo slovensko, 3,2 bošnjaško. Otroci pa se na telefon javljajo v veliki večini slovensko. Če na hitro analiziramo te podatke, nam seveda ne kažejo prave slike vzorcev komunikacije, saj v nadaljnjem pogovoru respondenti so govorili albansko (čeprav se jih za to ni prosilo). Vzpostavitev osnovne komunikacije nam torej nakaže stopnjo, predvsem pa nekatere spontane aspekte integracijskega vedenja in komunikacije, nikakor pa ne kakega procesa asimilacije. Generalno pa te družine karakterizira zelo močen občutek pripadnosti, navezanost na domače kraje izvora. – Kot zanimiv rezultat je mogoče gledati tudi dejstvo, da se po zaznavi respondentov albanski otroci ponavadi največ družijo med seboj (če živijo v soseskah, kakršne so, denimo, Fužine) nato pa z otroci, ki jih kategorizirajo zaporedoma kot Bošnjake, Slovence ter Srbe. Na vprašanje, s kom se najraje družijo, jih je več kot 35 odstotkov odgovorilo, da najraje s Srbi, če jim starši dovolijo; vsekakor spodbuden rezultat.

Vzorec kulturne in "etnične" imaginacije je pri tej skupini respondentov dokaj izenačen za vse, rekel bi, "mikro lokalne" provenience. Če namreč vprašujemo po albanski populaciji znotraj Ljubljane, bomo našli zelo različne samopredstave o takem pripadanju: biti Albanec iz Fužin je nekaj povsem drugega od Albancev v Centru ali v Šiški. Podatki iz empirične analize kažejo, da kar 23 odstotkov Albancev, ki živijo v Fužinah, v odgovoru na vprašanje o t.i. izbrisanih izkazujejo stališča, ki so povsem primerljiva tistim njihovih drugih neslovenskih vrstnikov; albanski vrstniki v Šiški, kažejo že drugačna stališča, medtem ko je odnos Albancev, ki živijo v Centru, kar zadeva to vprašanje, radikalno drugačno od tistega v Fužinah v kar 80 odstotkih primerov. Če se za trenutek ustavimo in analiziramo socialni položaj albanskih družin v Šiški in Centru, se bistveno ne razlikuje od tistih v Fužinah, vendar je politična dimenzija problema "izbrisanih" v komunikacijah med vrstniki v omenjenih soseskah očitno veliko bolj frekventna.

Če primerjamo Albance, ki živijo v Ljubljani, z Albanci, ki živijo v drugih slovenskih mestih, bomo naleteli na zelo različna dojemanja Slovenije kot države. Tu-

* * *

¹⁰ Obdobje zadnjih petih let je pravzaprav čas osvobojenega Kosova.

di v njihovi interni komunikaciji Slovenija nastopa kot lastna država, na vprašanje pa, kakšen je odnos do domovine njihovih staršev, kar 92 odstotkov respondentov kaže zelo aktiven odnos do "etničnih korenin". Jezik komuniciranja z ljudmi iz drugih, neslovenskih skupin je večinoma slovenski, predvsem zato, ker respondente ne obvladajo srbskega ali bosanskega jezika.

Pri mladih v starosti med 15 in 20 let iz različnih krajev Slovenije je opazno, da večinoma nimajo odnosa do slovenske narodno zabavne glasbe v primerjavi s "turbofolk" glasbo, ki jo posluša kar 86 odstotkov vprašanih; albansko glasbo poslušajo zelo redko, samo v primerih, ko se družijo Albanci med seboj. Če so mladi, ki poslušajo "rap" glasbo, potem poslušajo albanski "rap"¹¹ Udeležba Albancev prve in druge generacije na različnih koncertih, ki jih organizirajo albanska kulturna društva, je zelo velika.

Zanimivo je tudi, da vprašanja izgradnje mošeje v Sloveniji Albanci (četudi so islamske veroizpovedi) ne dojemajo kot vitalnega vprašanja svoje nacionalne identitete, kakor je to primer z Bošnjaki. Na vprašanje, kako dojemajo dogodke in procese v zvezi z islamom v Sloveniji in ali se z njimi identificirajo, kar 74 odstotkov respondentov meni, da dobiva islam v Sloveniji predvsem bošnjaško dimenzijo, in razen glede vprašanj bogočastja menijo, da jih kontroverza ne zadeva. Albanski katoliki, kar zadeva islam v Sloveniji, v kar 92 odstotkih menijo, da zadeva nima albanske dimenzije; islam pa se jim nasprotno zdi za Albance relevantno vprašanje, kadar gre za Kosovo, Makedonijo ali Črno goro: mislijo, da gre za albansko različico islama. Katoliške maše v albanskem jeziku se Albanci udeležujejo ne glede na versko pripadnost.

Kaj je torej po teh kratkih ilustracijah mogoče reči o drugačnosti albanskega integracijskega vedenja v slovenski diaspori: ali gre za drugačno, pač atipično vedenje in odnos, ali pa morda nekakšen ekskluzivizem, kljubovanje ideološkim in političnim predstavam in zahtevam drugih etničnih skupin bivše Jugoslavije v slovenskem političnem prostoru?

V večinskem, pa celo deloma političnem pojmovanju v Sloveniji je hierarhija teh skupin manj določena s številčnostjo kot pretežno z jezikovnimi vzorci: Srbi, Hrvati, Bošnjaki, Makedonci, Črnogorci, pa tudi Albanci se vedno bolj pojmujejo kot enotna skupina. Drug element v določanju teh hierarhij pa je predstava o "matičnih državah", teh imigrantov in splošna predstava o njihovem "izvoru" in "zgodovini" na slovenskem ozemlju. Pri tem je temeljna razločnica v vseh govorih, javnih, strokovnih in laičnih, takoimenovana "avtohtonost".

Ideološki koncept "avtohtonosti" ne živi le v slovenski ustavi in zakonodaji, projektih nekaterih strokovnjakov in v glavah politikov, temveč tudi v projektih

* * *

¹¹ Posenej je priljubljena glasbena skupina "Ritmi i trugës".

vodstev teh etnično razločenih skupin samih, ki se hočejo z dokazovanjem in uveljavljanjem lastne "avtohtonosti" v Sloveniji pojaviti v slovenski ustavi in zakonodaji. Drugačno (netipično) ravnanje predstavljajo prav Albanci, ker so kot skupnost edini, ki niso nikdar imeli pretenzij dokazovanja svoje "avtohtonosti" v odnosu do drugih skupin: nasprotno, Albanci so bili ves čas ravnodušni do različnih poskusov zbirnih definicij populacij iz prostorov bivše Jugoslavije, kot so: "Neslovenec", "novodobne/nove nacionalne skupnosti/jezikovne manjšine", "ABČSM" itn., ki jih nekateri raziskovalci poskušajo uveljavljati in jim dati "znanstveni" predznak.

Problem "avtohtonosti" je v pravniških in javnih diskurzih v Sloveniji zelo problematičen; preseneča pa dejstvo, da je tako nekritično sprejet tudi v strokovne govore. Posledice so na dlani. Vedno znova se po objavi uradnih podatkov popisa prebivalstva znotraj teh skupin problematizira njihovo število. Večni problem kulturnih in političnih elit teh etnično razločenih skupin je, da so ujete v kaj neplodne predstave o grozečem "procesu asimilacije", zato imajo prisilen občutek, a se morajo "boriti" za vsakega posameznika, ki se sicer v popisu identificira s številko. Relativizacija popisa (znotraj etničnih skupin) ne predstavlja namreč nič drugega kot bojazen, da je proces asimilacije – ki je sam praviloma močno ideološko obremenjeno zaznan – močno načel njihovo skupnost. Varljivost te ideologije je v tem, da so kulturne prakse in zavest neločljivo vezane na "biološko maso": tako avtohtonost kot asimilacija sta torej le imeni za zelo esencialistično, da ne rečem rasistično gledanje na kulturne prakse, jezike, politične tvorbe, torej tisto, kar danes zajemamo nekako z izrazom etničnost: to pa so skupinske predstave ljudi o tem, kdo je "naš", nam enak, pripadnik naše skupnosti, in kdo ne.

Albanska zgodovina in zgodovina nacionalne integracije 19. stoletja med Albanci je taka, da je tovrstne kategorične poglede morala preseirati, če je hotela doseči svoj cilj. Verska delitev pri Albancih ni povzročila kulturne delitve tudi zaradi nesporne avtoritete prednikov, ki je bistvena sila albanskega tradicionalizma. Predniki, kot rečeno, so imeli priložnost izbrati, ovrednotiti ali zavreči vse, kar je bilo neuskkljeno z njihovimi kohezivnimi prepričanji. Ideja o prednikih in njihovi presoji je bila vedno in je še vedno navzoča, tako da je bila preteklost v resnici njihova sedanjost, ali pa, kakor to razlaga Marc Bloch, "so ljudje preteklost in sedanjost doživljali kot stanji, ki sta med seboj tesno povezani, tako da niso bili zmožni opaziti kontrastov med njima, še več, ljudje niso čutili potrebe po tem" (Berishaj 2002: 17). Znotraj tako definirane kulturne skupnosti je bilo nemogoče, da bi pripadanje različnim religijam povzročilo identitetno shizmo.

Ali je tradicija torej tista kohezivna sila, ki ohranja, kar so rezultati globoke zgodovine družbenega in kulturnega spomina? Kompleksnost pojmovnega obzorja "tradicije" vsaj pri Albancih kaže na to, da je problem doživljanja kulturnega in etničnega pripadanja vedno odvisen od tega, kako opredeljujemo tradicijo. Ali bo izviral iz "sedanjosti" kot rezultante "tega, kar je že bilo", ali pa iz "tistega, kar je

že bilo”, brez česar ne bo mogla obstajati in s čimer ne bo mogla soobstajati. Tako časovna organizacija je seveda arbitrarna. Kot smo že povedali, ta odnos nika- kor ne more biti kako linearno post-učinkovanje, temveč je konstitutivni moment dojete celote kulture in tradicije.

Vse navedeno nas napeljuje, da se problema tradicije lotimo še z enega gledišča, ki je za naš namen zelo pomembno, in sicer s perspektive nacionalne ideolo- gije. Ko govorimo o nacionalni ideologiji, je skorajda nemogoče dodati kaj več od spoznanj, ki jih imamo o narodu kot entiteti na etnični in civilni ravni. Nacional- na ideologija univerzalizira vsako kulturno dejanje tako, da bolj kot smo “mi” po- sebni, tem bolj univerzalni postanemo, seveda če univerzalizem razumemo kot skupek različnosti in ne kot njihovo ukinjanje. Pri tem ne mislimo na monocen- trično ideologijo, ki ukinja kulturno različnost v imenu abstraktnega univerzaliz- ma zato, da prikrije svoj interes nad kulturnimi praksami.

Mislim, da je treba zaradi boljšega razumevanja vsega že navedenega razkriti problem dihotomije nacionalna kultura/univerzalna kultura. Kot logično nadalje- vanje glasu za nacionalno kulturo je treba spoznati tendenco, ki nasprotuje naci- onalni kulturi in ki na vsak način poskuša blokirati oblikovanje kulturnega uni- verzalizma kot realizacije nacionalno posebnega. Namesto da bi ohranila in pre- drugačila nacionalno kulturo, namesto da bi osvobodila izraze njene posebnosti, jo ta tendenca blokira. Vse, kar je s tem povedano, je kvantifikacija tistega, “kar je nekoč bilo tu”, kar se vpisuje kot “naše”, torej je poudarek na tem, “koliko in čiga- va je”, ne pa na tem, “kakšno vrednost ima” in kakšen je pomen v konstruiranju družbenega smisla, ki se artikulira kot ideologija nacionalne kulture. V imenu na- cionalne kulture se je pogosto ravnalo po načelu, ki ga R. Tagore v svojih *Esejih* slikovito opiše kot “dojenčka, ki ga priklenejo v zibelko, da bi ohranjali njegovo pozicijo telesne in duhovne nemoči (ob fizični nesposobnosti), da bi koeksistirал z drugimi kulturami”. Razlog, zakaj je do tega prišlo zlasti v nekaterih analitičnih legah, je treba iskati v nekonsistentnem razmišljanju o (trans)formiranju ideologij nacionalne kulture. Razvoj takšnih odnosov, ki so pomenili na eni strani osvoba- janje, na drugi pa dodatno obremenjevanje z odgovornostjo, je posameznika ozi- roma družbeno enoto pripeljal do družbenega tekmovanja ter do določenih situ- acij in pojavov vse do družbenega povračilnega udarca, ki je še bolj konzervirala tradicijo kot normo za nadaljnje družbeno življenje.

SKLEP

“Znanstveno” dokazovanje koncepta avtohtonosti poleg ostalega poraja pogoj- ni refleksi političnih reprezentanc drugih etničnih skupin, ki se naenkrat počutijo v podrejenem položaju v odnosu do ti. “večinskega naroda”, in kot takšni posku- šajo prav tako “znanstveno” dokazati svoje korenine v določenem političnem/

državnem prostoru. Ideološkost v definicijah avtohtonosti bo verjetno v Sloveniji še nekaj časa vztrajala kot pravna in "znanstvena" kategorija, vendar se je z vstopom v EU in nevtralizacijo državnih meja – predvsem mislim na mejo z Italijo in Madžarsko – približal čas, ko se bo morala modificirati in bo razkrita kot v bistvu hladnovojni, parabiološki konstrukt, ki z živimi kulturnimi in jezikovnimi praksami, nacijo kot civilno kategorijo, in kolektivnim spominom in identifikacijami nima nič skupnega, in malo ali nič relevantnega.

Albansko netipično ravnanje v odnosu do takih kategorialnih naprav in počettij – kakršno je npr. popis z izrekanjem o etničnem pripadanju – kaže, da so slovenski Albanci neobremenjeni s tovrstnimi ideologijami, kar velja tako za želje po "avtohtonosti" kot tudi za bojzani pred "asimilacijo". Če pogledamo samo zadnji popis prebivalstva v Sloveniji, bomo videli, da se je število samoizrečenih Albancev v Sloveniji v enem desetletju podvojilo, skorajda po načelu geometrične rasti(!). Ali naj bi to pomenilo, da so Albanci edina etnično razločena skupnost državljanov in prebivalcev v Sloveniji, ki je ni načel proces asimilacije? Ne bi rekel; mislim le, a imajo Albanci zaradi svojih zgodovinskih izkušenj do tega vprašanja neobremenjeno in zelo konstruktivno stališče.

Kredibilna analitska razlaga se po povedanem očitno mora gibati zunaj okvirov ideologiziranih pojmov "avtohtonosti", "manjšinskosti" in "asimilacije".

REFERENCE:

- Berishaj Martin. Nga hapësira e trojeve në hapësirë të rrjedhave, Ljubljana 2004.
- Berishaj Martin. Le Albanais de la diaspora, Paris 1995.
- Berishaj Martin. Sociološki in kulturološki presek albanske tradicionalne družbe, Ljubljana 2002.
- Berishaj, Martin. Skrita moč bese. Ženske v imaginariju albanskega tradicionalizma. Ljubljana 2004a.
- Çabeji Eqrem, Ne mes Përendimit dhe Lindjes, Tiranë, 1993.
- Enciklopedija Slovenije I. , slovensko albanski odnosi, Ljubljana 1987.
- Shabani, Sinan, Koncepti i të huajit në shoqërin shqiptare, Tiranë 2003.
- Šumi, Irena. Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji. Ljubljana 2000.